

Lidia Kataryńczuk-Mania

Uniwersytet Zielonogórski

Dorota Poliszuk

Uniwersytet Zielonogórski

Zespół ludowy „Watra” i jego rola w upowszechnianiu kultury

Folk band WATRA
and its role in the dissemination of culture

Tym, co o nas stanowi, jest nasza kultura

Jan Paweł II

Powstanie i działalność zespołu „Watra”

Kultura wychowuje do tego aby każdy człowiek mógł być we wspólnocie. Dzięki tradycji człowiek poznaje swoją tożsamość, korzysta z mądrości ludowych, wypracowanych przez wiele pokoleń. Różne formy kultywowania tradycji ludowych na licznych imprezach regionalnych, wystawach, koncertach, konkursach, festynach, poprzez aktywne uczestnictwo w zespole mogą stanowić największy skarb, siłę i tożsamość lubuskiej wsi.

Zespół Górali Czadeckich „Watra” powstał w maju 1969 roku, kiedy to kilku mieszkańców gminy Brzeznica przełamało swoje milczenie o swych bukowskińskich *korzeniach* i rozpoczęło prace kolektywnego odbudowania czynnej pamięci o dawnych pieśniach i melodiach, tańcach, tradycyjnych obrzędach i strojach, jakie zostały przywiezione przez migrantów z Bukowiny. Po 1945

roku w Brzeźnicy i okolicznych wsiach osiedlili się wychodźcy z północnej części Bukowiny, która po II wojnie światowej została przyłączona ZSRR a obecnie mieści się w granicach Ukrainy. Osoby zakładające zespół należały do młodego pokolenia osadników, którzy podczas wędrówki byli dziećmi. To tu, w Brzeźnicy i okolicznych miejscowościach, dorastali, przeżywając swoją młodość, tu chodzili do szkoły i wchodzili w dorosłość, podejmując pracę zawodową i zakładając rodziny. Tym samym, zespół od samego początku stanowił ważną instytucję więziotwórczą.

Działalność zespołu wspierał miejscowy proboszcz, ks. Franciszek Pancierzyński, który w swoich homiliach wskazywał na wartości kultury ludowej i potrzebę ochrony dziedzictwa.

Działania na rzecz zorganizowania grupy, która kultywowałaby bukowińską tradycję, wiązały się ze swego rodzaju amatorskimi badaniami terenowymi prowadzonymi wśród najstarszych przedstawicieli rodzin bukowińskich mieszkających na tym obszarze. Informacje zebrane przez założycieli zespołu - Zygryda Seula i jego siostrę, Jadwigę Parecką - miały zatem charakter materiału pozyskanego z pierwszej ręki - od ludzi, dla których była to żywa kultura, towarzysząca im i regulująca ich codzienność do czasu przyjazdu do Polski zachodniej.

Zespół skupia się na tym dziedzictwie - na kulturze przywiezionej z Bukowiny przez przodków dzisiejszych członków grupy. Na repertuar składają się:

- tańce (np. syrba, anielka, cioban, ciapkany, cyganka, kosa),
- pieśni (tajdany),
- obrzędy (np. ostatki, tradycyjne bukowińskie wesele),
- gwara górali bukowińskich,
- elementy kultury dnia codziennego (tradycyjne potrawy, ich przyrządzenie, konteksty funkcjonowania, przemiany),
- opowieści,
- muzyka bukowińska.

W ramach zespołu istnieje grupa dziecięca, zwana „Małą Watrą” oraz kapela. Na tę ostatnią składają się zarówno muzycy, którzy gry na instrumencie uczyli /uczą się w szkole muzycznej, jak i samoucy,

prawdziwi muzykanci, którzy sztukę gry pozyskali w rodzinach bukowińskich lub w środowisku lokalnym. Repertuar, na którym uczyli się oni gry na instrumencie należał najczęściej do kanonu tradycyjnych utworów bukowińskich.

Karta pocztowa z gminy Brzeźnica. Dziewczęta z „Małej Watry” reprezentują bukowiński komponent kultury lokalnej (wyd. na przełomie lat 90. i dwutysięcznych).

W roku 1970 zespół uczestniczył pierwszy raz w Tygodniu Kultury Beskidzkiej w Szczyrku. W następnych latach występował z dużymi sukcesami na wielu scenach w kraju (m.in. Ogólnopolski Festiwal Folklorystyczny w Płocku 1971, 1975; Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny Ziemi Górskich w Żywcu 1971, 1973; Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu 1972; Międzynarodowy Festiwal Folkloru w Zielonej Górze od 1972) i poza granicami (na Kaukazie, w Niemczech, na Białorusi, Ukrainie i in.). Na uwagę zasługują m.in.: koncert „Epopcja Karpacka” w Filharmonii Narodowej w Warszawie, czy koncert w Sali Kongresowej w Warszawie reżyserowany przez Krzysztofa Jasińskiego. Wielkim wydarzeniem było trzykrotne spotkanie z Ojcem Świętym Janem Pawłem II, któremu zaprezentowano specjalnie ułożoną pieśń. Spotkanie z Papieżem odbyło się w Castel Gandolfo.

Zygryd Seul, współtwórca i członek zespołu, napisał tekst do melodii „Na zielonej horce”.

Ojcu Świętemu
Nad Tatrami słońeczko zachodzi
Nad Tatrami słońeczko zachodzi
W Watykanie bioły, w Watykanie bioły
Dymek idzie

Na Pietrowym tronie dziś zasiada
Na Pietrowym tronie dziś zasiada
Z Bożej łaski Papież, z Bożej łaski Papież
Nasz Brat Polak

My górale przed Tobą klinkoma
My górale przed Tobą klinkoma
O błogosławieństwo, o błogosławieństwo
Cię pytome.

Papież wysłuchał trzykrotnie tej piosenki w skupieniu. Po śmierci Jana Pawła II Zygfryd Seul dopisał kolejne zwrotki.

Zapłakały rzewnie góry, lasy, hale
Zapłakały rzewnie góry, lasy, hale
Płaczą dziś góralki, płaczą i górale
Hej, płaczą i górale.

Zapłakały rzewnie ubocza i skały
Zapłakały rzewnie ubocza i skały
Płaczą dziś Polacy i płacze cały świat
Hej, i płacze świat cały.

Bo odszedł Pasterz z stolicy Piotrowej
Bo odszedł Pasterz z stolicy Piotrowej
Chto bydzie odmieniał stary świat na nowy
Hej, stary świat na nowy” .

Śpiewniki „Watra śpiewa”, „Watra gra”, „Śpiewanki różne”, „Kolędy i pastorałki” zawierają pieśni weselne, patriotyczne, żołnierskie, religijne czy charakterystyczne dla folkloru bukowińskiego „tajdanko”

(tajdanki, to krótkie, często jednozwrotkowe piosenki, o różnej tematyce: od dowcipnych, żartobliwych aż do poważnych, refleksyjnych). Zapisu nutowego dokonał w latach 2003-2004 muzyk, kompozytor i folklorysta bukowiński Kazimierz Smal z Kicmania. Wśród tytułów znajdziemy: „Baby moje baby”, „Chodziła po łące”, „Drobna rosa nisko pada”, „Na zielonej horce szubieniczki”, „Poszło dziwczeczka na maliny”, „Zazielyniały się góry, lasy, pola”, „Zakukała kukulinka w lesie”, „Sycko mi się widzi”, i in. Czadeckie pieśni opowiadają o pracy w polu i zajęciach pasterskich, czynnościach gospodarskich i domowych. Osobliwy gatunek pieśni w repertuarze zespołu stanowią kolędy i pastorałki.

Działalność zespołu nie ogranicza się do publicznej prezentacji dziedzictwa bukowińskiego podczas koncertów. Jest to również działanie w środowisku lokalnym na rzecz twórczości, pamięci, przekazu międzypokoleniowego, ożywiania dawnych wzorów kultury poprzez ich praktykowanie (spotkania członków zespołu są kontekstem i okazją ku temu. Do tego typu aktywności należą :

- używanie gwary bukowińskiej,
- inspirowanie w kontekście twórczości i rękodzieła tradycyjnego zgodnego z wzornictwem bukowińskim (haft koralikowy, wykonywanie elementów i szycie strojów, własnoręczna produkcja instrumentów muzycznych - Bolesław Jurasik i jego syn Hieronim),
- uwrażliwianie na muzykę, taniec oraz umuzykalnianie (przy zespole gromadzą się osoby zainteresowane rozwijaniem swojej pasji śpiewu, ale i grą na instrumencie),
- podtrzymywanie i ożywianie pamięci międzygeneracyjnej (wyrażające się np. symbolicznym złożeniem na grobach zmarłych członków zespołu kwiatów pochodzących z obchodów jubileuszowych).

Sukcesy zespołu „Watra”

Wśród nagród cennych dla zespołu są: Nagroda Oskara Kolberga, Srebrna Ciupaga, Nagroda Specjalna CIOFF, Dyplom Honorowy Ministra Kultury i Sztuki, Lubuska Nagroda Kulturalna, Lubuski Animator Kultury. Z okazji 50-lecia działalności zespół został odznaczony medalem „Za zasługi dla Województwa Lubuskiego”

a Kierownika zespołu uhonorowano odznaką „Zasłużony dla Kultury Polskiej” i „Zasłużony dla Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej”.

Znakomitym przedsięwzięciem propagatorki kultury i folkloru polskich górali z Bukowiny, założycielki i kierowniczką zespołów „Watra” i „Mała Watra”, Jadwigi Pareckiej, było opracowanie i wydanie „Słownika gwary bukowińskiej z lubuskiej Brzeźnicy i jej okolicy”¹. W opracowaniu Autorka zastosowała półfonetyczny zapis (hasła i przykłady - egzemplifikacje) dla szerokiego kręgu czytelników, miłośników góralszczyzny i tradycyjnego folkloru. Jej zdaniem

podsycając góralską „Watę” na nizinach spłacam dług zaciągnięty wobec przodków, którzy przez długie lata na obcej ziemi, wśród obcego żywiołu potrafili zachować polskość, pozostali wierni Bogu i tradycji, chociaż nie było to łatwe. Dziś w wolnej Ojczyźnie kontynuację dzieła przodków uważam za swój obowiązek².

Wnętrze „domku bukowińskiego” na posesji Jadwigi Pareckiej stanowiącego jedno z miejsc archiwum zespołu „Watra”.

¹ J. Parecka, *Słownik gwary bukowińskiej z lubuskiej Brzeźnicy i jej okolicy*, Żagań 2019

² J. Parecka, *Mój udział w roznieceniu góralskiej „Watry” na nizinach*, „Zeszyty Żagańskie” 2019, nr 18, s. 84.

Wywiady

Aby przybliżyć atmosferę zespołu „Watra” autorki artykułu przeprowadziły wywiady z jego członkami.

Wywiad z Jadwigą Parecką - założycielką i kierowniczką

1) Skąd zrodziły się u Pani zainteresowania folklorem, historią i korzeniami rodu?

- Moje zainteresowania folklorem, korzeniami zrodziły się w wyniku słuchania opowiadań rodziców, sąsiadki Heleny czy dziadka Tytusa o Bukowinie, a może obudziły je niemiłe wspomnienia z najwcześniejszych lat nauki w szkole, gdzie każde gwarowe słowo, element góralskiego ubioru czy bukowińska potrawa były obiektem kpiny i szyderstw tych, których rodzice nie pochodzili z Bukowiny. A może po prostu to był przypadek.

2) Co nakłoniło Panią do założenia zespołu „Watra”?

- Podjęłam studia polonistyczne na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zakończyłam je obroną pracy magisterskiej na temat „Słownictwo gwary górali bukowińskich na terenie gminy Brzeźnica”. Zespół „Watra” powstał z inicjatywy pani Lechosławy Ostrowskiej, instruktora teatralnego w Powiatowej Poradni Kulturalno-Oświatowej w Żaganiu, przy ogromnym wsparciu mojego starszego brata Zygryda Seul.

3) Co można nazwać w Pani odczuciu największym osiągnięciem „Watry”?

- Mówiąc o największym osiągnięciu „Watry” niektórzy myślą o konkretnej nagrodzie, szczególnie koncercie czy festiwalu. Dla mnie sukcesem jest fakt, że młodzi ludzie w zespole nie wstydzą się swego bukowińskiego pochodzenia, są wręcz dumni z tego, że należą do wielkiej rodziny Górali Bukowińskich, znają i kultywują tradycje przodków. Marzeniem moim jest, żeby „Watra” płonęła jeszcze długie lata i znaleźli się ludzie, którzy będą dorzucać do niej drew.

Wywiad z najmłodszą członkinią zespołu - Sandrą Zielonką

1) Dlaczego zapisałaś się do Zespołu Górali Bukowińskich „Watra”

- Od małego uwielbiałam śpiewać i tańczyć a dzięki wstąpieniu do zespołu mogę pogłębiać swoje zainteresowania i pasje.

2) Co podoba Ci się w zespole „Watra”?

- To, że można coś zwiedzić, poznać nowych ludzi, kultury innych zespołów a przy tym tańczyć, śpiewać i się świetnie bawić?

3) Dlaczego chciałaś wstąpić do zespołu?

- Dość często słyszałam jak moi dziadkowie śpiewali w domu bukowskińskie pieśni a słuchanie ich bardzo mnie fascynowało. Ponadto moi wujkowie i ciocie również należą do zespołu, dlatego i ja do niego chciałam wstąpić.

Wywiad z Anną Chabiniak – średnia grupa wiekowa

1) Czym dla Ciebie jest zespół „Watra”?

- „Watra” jest dla mnie jak rodzina. Jest bardzo ważnym elementem mojego życia, z którego nie chciałabym zrezygnować. Każdy wyjazd z członkami zespołu daje mi taką odskocznnię od życia codziennego. Mogę się rozluźnić, pośpiewać i potańczyć, jest to jedna z lepszych form rozrywki.

2) Od kiedy należysz do zespołu „Watra”?

- Należę od 11 roku życia, czyli będzie już 18 lat. Wraz z moją siostrą Karoliną postanowiłyśmy się zapisać i tak do dnia dzisiejszego kultywujemy tradycje bukowskińskie. Dowiedziałam się o tym zespole tak dość nietypowo, bo w szkole, na lekcji muzyki. Pani nauczycielka przedstawiła całej mojej klasie co to jest za zespół, co on za sobą niesie i od razu przykuło to moją uwagę. Wiedziałam, że Pani od muzyki zna bardzo dobrze zespół, ponieważ sama do niego należała i należy. Bez odrobiny zastanowienia, poprosiłam rodziców, żeby mnie i moją siostrę zapisali do „Watry”, co okazuje się było bardzo trafną decyzją.

3) Skąd u Ciebie takie zainteresowania?

- Wielokrotnie słuchałam opowiadań o moim pochodzeniu, co mnie bardzo fascynowało. Nie mogłam tego pojąć, że moi pradziadkowie nie byli Polakami urodzonymi tutaj. Doskonale zdaję sobie sprawę, że jestem Polką, ale czuję się również bukowinką, ponieważ jest obecna u nas ta tradycja, chociażby nawet święta Wielkanocne czy Bożonarodzeniowe. Ten zespół to dla mnie duma, część mojego życia i bardzo się cieszę, że mogę kultywować i przekazywać dalej tradycje bukowskińskie.

Wywiad z Panem Czesławem Najdkiem - najstarsza grupa

1) Pan jest od początku istnienia zespołu, skąd ten pomysł?

- To był pomysł Pani Ostrowskiej. Zorganizowała zebranie żeby pokazać zwyczaj bukowiński. Jak wiadomo początki do łatwych nie należały, ponieważ trudno było łączyć grupę. Wtedy „Bukowiniczycy” byli wyśmiewani za tradycję, za gwara, dlatego nie każdy chciał się przyznać do swoich korzeni. Ale znaleźli się tacy odważni, którym to nie przeszkadzało.

2) Skąd czerpał Pan informacje na temat Bukowiny?

- Trochę od rodziców się dowiedziałem, ale większość od starszych ludzi, którzy tam się urodzili i tam przez jakiś czas żyli. Razem z moim dobrym kolegą śp. Eugeniuszem Pareckim - mężem kierowniczką, jeździliśmy po okolicach Brzeźnicy i szukaliśmy elementów strojów, aby jak najdokładniej odzwierciedlić te tradycje.

3) Co daje Panu przynależność do zespołu?

- To jest moja miłość. Bardzo się cieszę, że mogłem przedłużyć tę kulturę. Jestem w tym zespole od początku, czyli 50 lat. To ogromna duma dla mnie i zaszczyt, że mogłem i mogę dalej jeździć z zespołem i zostawiać cząstkę naszego folkloru w różnych zakątkach świata.

Dzieci i młodzież z zespołów „Watra” i „Dolinianka” wykonują tańce należące do wspólnego dziedzictwa (Brzeźnica, podwórko Jadwigi Pareckiej, 07.08.2019).

Podsumowanie

Zespół „Watra” jest interesującym przykładem międzypokoleniowego przekazywania dorobku kulturowego w jednorodnej etnicznie społeczności.

Aktywność artystyczna zespołu cieszy się dużym uznaniem w środowisku lokalnym i nie tylko. Pasje, postawy członków zespołu „Watra” stanowią inspirację do działań w zakresie propagowania twórczości ludowej, wspólnego spędzania czasu wolnego i muzykowania zespołowego. Kompetentne odczytywanie otaczającej rzeczywistości kultury ludowej umożliwi pełniejsze wykorzystanie jej specyfiki dla potrzeb poznania, działania i twórczości autorytetów przeszłości.

Przemijają ludy, kraje.
Czas ich bytu
ściera ślady,
Narodowe nas zwyczaje
Jedne chronią
od zagłady

Stanisław Bratkowski
(1791-1871)

Fot. Jan Mazur.

Fot. Jan Mazur.

Fot. Jan Mazur.

Bibliografia

Balak-Hryńkiewicz M., *Regionalna edukacja kulturowa a budowa regionalizmu*, [w:] *Edukacja globalna i regionalna - jej rozwój i instytucjonalizacja*, red. D. Fic, Zielona Góra 2004.

Bielawski I., *Tradycje ludowe w kulturze muzycznej*, Warszawa 1999.

- Bobkowska J., *Polska folklorystyka muzyczna. Dzieje zbiorów i badań oraz charakterystyka cech stylistycznych polskiej muzyki ludowej*, Katowice 2000.
- Bobrowska M., *Głosy praktyków*, [w:] *Kultura ludowa. Teorie, praktyki, polityki*, red. B. Fatyga, R. Michalski, Warszawa 2014.
- Brzezińska A.W., *W poszukiwaniu korzeni kulturowych*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006.
- Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży*, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Nie-dbalec, Zielona Góra 2000.
- Folklor i folkloryzm w edukacji i wychowaniu*, red. H. Danel-Bohrzyk, J. Uchyła-Zroski, Katowice 2013.
- Kataryńczuk-Mania L., *Zespół Pieśni i Tańca „Maki” w aspekcie krzewienia polskiej kultury ludowej*, [w:] *Folklor i folkloryzm w edukacji i wychowaniu*, red. H. Danel-Bohrzyk, J. Uchyła-Zroski, Katowice 2003, s. 143-147.
- Kataryńczuk-Mania L., *Wybrane zespoły folklorystyczne na Ziemi Lubuskiej - Zespół Górali Czadeckich „Watra”*, [w:] *Muzyka pomiędzy kulturami - Okcydent o Orient*, red. J. Chaciński, Słupsk 2005, s. 227-236.
- Kultura ludowa źródłem działań artystycznych, badawczych i naukowych*, red. M. Szyndler, Katowice 2015.
- Parecka J., *Mój udział w rozniecaniu góralskiej „Watry” na nizinach*, „Zeszyty Żagańskie” 2019, nr 18.
- Parecka J., „Watra” śpiewa, „Watra” gra ...cz. II-Śpiewniki różne, Żagań 2014.
- Parecka J., „Watra” śpiewa, „Watra” gra Kolędy i pastoralki, Cz. I, Żagań 2014.
- Słownik biograficzny polskiego ruchu młodowiejskiego*, red. E. Wojtas-Ciborska, Warszawa 2018, s. 319-329.
- Uchyła-Zroski J., *Dziedzictwo kulturowe ważnym czynnikiem kształtowania postaw prokulturowych młodzieży*, [w:] *Wybrane zagadnienia edukacji artystycznej dzieci i młodzieży*, red. L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz, Zielona Góra 2002.
- Zespół Górali Czadeckich WATRA z Brzeźnicy 1969-1999*, red. M. Dokowicz, Zielona Góra 1999.

Streszczenie

W artykule przedstawiono wybrane wątki z historii i działalności zespołu ludowego „WATRA” z Brzeźnicy, województwo lubuskie. Przeprowadzono wywiad z członkami zespołu aby ukazać wycinek bogactwa form tradycji, sukcesy i pasje, które są nośnikiem różnorodnych wartości kulturowych.

Słowa kluczowe: zespół ludowy, tradycje, kultura, aktywność artystyczna

Abstract

The article presents selected threads from the history and activity of the „WATRA” folk group from Brzeźnica, Lubuskie Province. The team members were interviewed to show a slice of the richness of tradition, successes and passions that convey various cultural values.

Key words: folk band, traditions, culture, artistic activity